

טעם תקנת כרפס

תקנת אכילת הכרפס היא כמבואר בגמרא (פסחים קיד.) כדי להתמיה התינוקות. וכפי שיבואר, עיקר חובת הלילה הוא לקיים בשלמות 'זהגדת לבנך... בעבור זה', וכפי שדרשו חז"ל, בשעה שמצה ומרור מונחים. לשם כך אנו רוצים שהבן ישאל גם על המרור, ואנו גורמים לזאת על ידי שאוכלים טיבול נוסף מעבר למה שיש בקערה, מתחילים בפרפרת הפת ומושכים ידינו.

מכיוון ואין הדרך בכך, על ידי זה יתעורר לשאול 'שבכל הלילות אין אנו מטבילים...' ומדוע יש בקערה עוד טיבול - מרור שאותו לא אכלנו.

בְּרוּךְ אַתָּה יְהוָה אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם
בוֹרֵא פְּרֵי הָאָדָמָה:

בוצע את המצה האמצעית לשתים, את הפרוסה הקטנה מניח בין שתי המצות השלמות, ואת הפרוסה הגדולה מצניע לאפיקומן

יחזן

חוצים את המצה לשנים, החלק הקטן משאירים בקערה ואת החלק הגדול מצניעים לאפיקומן (שו"ע סי' תע"ג ס"ו).

תחת המטה רוח רעה שורה עליהם, ובדיעבד אם נתנו תחת המטה מותר באכילה. [אם ישנו אז על המטה כשהיה תחתיה גם כן מותר מצד הדין לפי דעת רוב הפוסקים, כמבואר בפת"ש יו"ד סי' קטז ס"ד, וגם לדעת המחמירים שם יש אומרים שבלייל הסדר כיון שהוא לילה המשומר ובא מן המזיקין גם רוח רעה אין בו].

מנהג העולם שהילדים חוטפים את האפיקומן. אם הילדים מחביאים את האפיקומן, יש לומר להם לא לשים את המצה תחת המטה, כי אוכלים ומשקים

לחם עוני

כעת, לקראת אמירת ההגדה, נוטלים את המצה ושוברים אותה. כפי שיבואר (בקטע 'הא לחמא עניא) יש שני חלקים במצוות אכילת מצה, ובזאת מקיימים את הדין 'דרכו של עני בפרוסה'.

חוטפין מצות בלילי פסחים

עניין חטיפת האפיקומן המקובלת אצל בני ישראל, ועל יסוד דברי הברייתא (קט). חוטפין מצות בלילי פסחים, נראה שהוא על דרך שאמרו חז"ל (חולין עה:): 'מילתא דתמיהא דכירי', כדי שמעמד זה ייחקק בלבבות הבנים לאורך ימים ולנצח נצחים עם חוויה ורגש חושי, וכפי שיבואר שזה עיקר מטרת הלילה, גם כי יזקין לא יסור ממנה.

לכן חיפשו כל טצדקי ואפשרויות להחדיר בכל דרך שהיא את זכרון הלילה, וגם על ידי רגילות הילדים לשחק ולחטוף. ואכן המציאות שהזקנים זוכרים היטב משנות ילדותם את ליל הסדר שערכו אצל הוריהם וזקניהם, גם בגלל מנהגים מעין אלו. וכמו שנתבאר לכן גם הקפידו מאד למהר בעשיית הסדר ולחלק קליות ואגוזים שהקטנים לא יישנו, כי רצוננו שלקטנים יהיו זכרונות לאורך שנים.

מגיד

מצות עשה מן התורה לספר בלילה זה בסיפור יציאת מצרים.

מגיד

כזית המצה הוא עד הצות, סיפור יציאת מצרים הוא כל הלילה.

בזמן חז"ל היו נוהגים שכולם מקיימים את אמירת ההגדה ב'שומע כעונה', שראש המסובים היה אומר ההגדה וכולם

מצוה מן התורה לספר ביציאת מצרים בליל הסדר, והמצוה הוא לספר בפה, ובדרך שאלה ותשובה (מנ"ח מצוה כא).

מצותה כל הלילה, ולפי דעת הרבה פוסקים גם לפי השיטה שמצוות אכילת

מפקפק בזה ע"פ הרמב"ן הסובר שמשמוזג כוס שני אין להפסיק לשתות). אמנם לכתחילה ראוי להחמיר בזה, ואם יש צורך אפשר להקל. ויש אומרים שהרמב"ן אוסר רק שתיית יין אבל שתיית שאר דברים מתיר.

מקשיבים ויוצאים ידי חובתו ממנו, ובזמנינו נהגו שכולם אומרים את ההגדה. יש להסביר לילדים מה שכתוב בהגדה כדי שייבנו, אפשר להסביר להם לפני ההגדה.

ולענין ברכת שהכל, ראוי שאם יודע תחילה שיצטרך לשתות באמצע הגדה, יכוון בברכת בורא פרי הגפן של קידוש שדעתו לפטור את המשקים, ונפטור בברכת היין שיין פוטר כל מיני משקים, וברכה אחרונה פוטר בברכת על הגפן.

שתיה באמצע הגדה - נחלקו בזה הראשונים, דעת בעל המאור להתיר, ודעת הרמב"ן לאסור, ולמעשה דעת רוב פוסקים להלכה שמותר לשתות מים באמצע הגדה עד ברכת אשר גאלנו (ש"ע הרב סי' תע"ג סי"א, ובביאור הלכה שם ד"ה הרשות

הרחבות ופנינים

ויספרו מעשיו ברנה

מחובת הצריכים להודות הוא גם לספר את הנס ברבים

בביאור הגמרא במנחות (ע"ט:) יש שני שיטות ברש"י האם ארבעה אלו שחייבים להודות, מחויבים גם בקרבן תודה. ובשיטה מקובצת שם הקשה איך שייך לומר שהוא חובה, הרי הוא בכלל קרבן שלמים שהוא קרבן נדבה, ובפרט שלא אמר הרי עלי תודה. והחתם סופר בתשובות (ח"א סי' נ"א) מאריך בזה, ומסקנתו שהוא תקנת דוד המלך בפרק ק"ז שבתהילים, שקבע חובה לכל החייבים להודות שיביאו קרבן.

ונראה בהקדם דברי הספורנו, שמבאר טעם המצוה להביא לחמי תודה, 'אף על פי שכל השלמים קדשים קלים, מכל מקום יש חילוק ביניהם, שאם הם על אודות הודאה, יהיה עמהם לתת בתוכו מין חמץ. כי אמנם סבת הסכנה אשר עליה ההודאה הוא שאור שבעיסה, מכל מקום מיני המצות רבות עליו, וברבות הלחם יתפרסם הנס לאוכלים רבים' שעל ידי ריבוי הלחם יתרבו האוכלים, וברבות האוכלים יתרבה ויתפרסם הנס ביותר, על ידי שיספר לקהל רב מעשי ה'.

ולפי זה, יש לבאר שעיקר החיוב שיש על האדם שניצל מסכנה, הוא עצם ההודאה, כמו שדרשו חז"ל דבר זה מהפסוק 'בכל מאדך', בכל מדה ומדה הוי מודה לו במאד מאד, ולכן גם תקנו חכמים בתפילה ברכת מודים, כי הודאה היא חיוב של הכרת הטוב על כל

הוספות והערות

ג. ומוסיף לדייק בלשונות הפסוקים בפרק ההודאה – ק"ז, שהדין של 'ויזבחו זבחי תודה' נאמר לפני 'יורדי הים באניות', ולפי זה מוכיח שליורדי הים אין דין הבאת תודה, ומבאר שהוא מכיון שהכניסו עצמם למצב סכנה, והוא חידוש.

הרחבות ופנינים

החסד שגמלנו. וכן הניצל מסכנה חייב לברך ברכת הגומל, וכדברי הגמרא (ברכות מג.) שבפסוק 'ובמושב זקנים יהללוהו' מרומז ברכת הגומל.

רק בא דוד ותיקן, שיקיים את החיוב שמוטל עליו בהידור ובשלימות, וזאת על ידי שיביא גם קרבן תודה, כי ההודאה משובחת ביותר על ידי שמספר את מעשה הנס, וכדברי דוד 'ויזבחו זבחי תודה ויספרו מעשיו ברנה'. ועל פי דברי הספורנו, עניין זה מתקיים על ידי הבאת הלחם עם התודה, עיקר ההודאה מתקיימת בזביחת התודה, ואחר כך בסעודות שבאים עם הלחם, מספרים מעשיו ברנה, ואז מקיים גם את החלק של סיפור⁷.

ובזה מבוארים היטב דברי רש"י בפסוק אם על תודה (ויקרא ז, יב) 'אם על דבר הודאה על נס שנעשה לו, כגון יורדי הים והולכי מדברות וחבושי בית האסורים וחולה שנתרפא, שהם צריכין להודות, שכתוב בהן יודו לה' חסדו ונפלאותיו לבני אדם ויזבחו זבחי תודה. אם על אחת מאלה נדר שלמים הללו, שלמי תודה הן' כי עיקר חובתו היא ההודאה, רק אם רוצה לקיים את ההודאה בשלימות, יביא זאת בצורה של קרבן תודה עם הלחם.

ועניין זה שייך במיוחד לליל פסח, כמבואר בדברי אברבנאל המפורסמים בשאלת מה נשתנה, שקרבן הפסח הוא כקרבן תודה על גאולתנו ופדות נפשנו, וזה טעם מצוות אכילת מצה שהם כלחמי התודה, ושאלת הבן היא מה נשתנה קרבן זה שכל הלחמים מצה ולא חמץ כשאר לחמי תודה.

בלילה הזה אנו מקיימים בשלימות גם את החלק השני של תקנת דוד, 'ויספרו מעשיו ברנה', על ידי סיפור יציאת מצרים שהיא גם הודאה וסיפור חסדי ה', 'וכל המרבה לספר ביציאת מצרים הרי זה משובח'. ובזה אנו גם מקיימים את דברי חז"ל 'לחם עוני - שעונים עליו דברים הרבה', דוגמת לחמי תודה שהביאו לידי 'פרסום הנס לאוכלים רבים'⁸.

הוספות והערות

ד. ונראה כי בכל ד' חייבים להודות יש דין זה. ומה שנאמר הפסוק ויספרו מעשיו ברנה דווקא אחר החולה, וכמו שדייק החתם סופר שרק ג' הראשונים חייבים בתודה, כי חולי הוא דבר ששייך לספר עליו במיוחד ובהרחבה מעבר לשאר הנסים, כי יורדי הים הולכי מדבריות וחבושים בבית האסורים, עוברים כולם בערך אותו תהליך והם דברים מפורסמים, אבל אצל חולי הרי כל מקרה הוא דבר אחר לגמרי.

ה. והנה סיום המזמור הוא 'מי חכם וישמור אלה ויתבוננו חסדי ה'". ויש לבאר על פי דברי הרמב"ן סוף פרשת בא כי באמת כל מעשינו הכל נסים רק נסתרים, ומהתבוננות בהם מכירים כי הקב"ה הוא מנהל העולם בנסים. וכמאמר הרה"ק הרמ"ח מסלונים 'צוק'ל, שהיה צריך לעשות סעודת הודאה על כך שעולם כמנהגו ללא נסים.

וזה הכוונה מי חכם ויתבוננו שהכל חסדי ה', גם הדברים הפשוטים, ועל ידי זה לא יצטרך להגיע לנסים הגדולים של ארבעה אלו. וזה מרומז בלשון הפסוק מי 'חכם', חכמה היא עצם הידיעה, ומכך באים לידי 'יתבוננו', בינה להבין דבר מתוך דבר.

יש נוהגים לומר מאמר הזוהר

פְּקוּדָא בְּתַר דָּא לְסַפֵּר בְּשִׁבְחָא דִּיצִיאת מְצָרִים, דְּאִיהוּ
 חֵיוֹבָא עַל בַּר נִשׁ לְאַשְׁתְּעֵי בְּהֵוֹא שִׁבְחָא
 לְעֵלְמִין. הָכִי אֹקִימָנָא כָּל בַּר נִשׁ דְּאַשְׁתְּעֵי בִּיצִיאת
 מְצָרִים וּבְהֵוֹא סְפוּר חֲדֵי בְּחֻדָּה, זְמִין אִיהוּ לְמַחְדֵי
 בְּשִׁכְנִיתָא לְעֵלְמָא דְּאֵתִי דְּהוּא חֲדוּ מִכְּלָא, דְּהֵהוּא אִיהוּ
 בַר נִשׁ דְּחֲדֵי בְּמָרִיה, וְקוּדְשָׁא בְּרִיךְ הוּא חֲדֵי בְּהֵוֹא
 סְפוּר. בִּיה שְׁעָתָא, כְּנִישׁ קוּדְשָׁא בְּרִיךְ הוּא לְכָל פְּמִלְיָא
 דִּילִיה וְאָמַר לֹזֵן, זִילוּ וְשִׁמְעוּ סְפוּרָא דְּשִׁבְחָא דִּילִי דְּקָא
 מְשִׁתְּעוּ בְּנֵי וְחֻדָּאן בְּפוּרְקָנִי, כְּדִין כְּלָהוּ מִתְּכַנְשִׁין וְאַתִּין
 וּמִתְּחַבְּרִין בְּהֵדִייהוּ דִּישְׂרָאֵל וְשִׁמְעוּ סְפוּרָא דְּשִׁבְחָא דְּקָא
 חֻדָּאן בְּחֻדָּה דְּפוּרְקָנָא דְּמָרִיהוּן, כְּדִין אֲתִין וְאוּדָן לִיה
 לְקוּדְשָׁא בְּרִיךְ הוּא עַל כָּל אֵינוֹן נְסִין וּגְבוּרָן, וְאוּדָן לִיה
 עַל עָמָא קְדִישָׁא דְּאִית לִיה בְּאַרְעָא דְּחֻדָּאן בְּחֻדָּה
 דְּפוּרְקָנָא דְּמָרִיהוּן. כְּדִין אֲתוּסַף לִיה חִילָא וּגְבוּרָתָא
 לְעִילָא, וְיִשְׂרָאֵל בְּהֵוֹא סְפוּרָא יְהִי חִילָא לְמָרִיהוּן,
 כְּמִלְכָּא דְּאֲתוּסַף חִילָא וּגְבוּרָתָא כִּד מְשִׁבְחִין גְּבוּרָתִיה
 וְאוּדָן לִיה, וְכָלְהוּ דְּחֻלִין קָמִיה, וְאַסְתַּלַּק יְקָרִיה עַל כְּלָהוּ.
 וּבְגִין כֶּךָ אִית לְשִׁבְחָא וּלְאַשְׁתְּעֵי בְּסְפוּר יְצִיאת מְצָרִים
 כְּמָה דְּאֲתַמַּר. כְּגוּנָא דָּא חוֹבָה אִיהוּ עַל בַּר נִשׁ לְאַשְׁתְּעֵי
 תְּדִיר קָמִי קוּדְשָׁא בְּרִיךְ הוּא וּלְפָרְסוּמָא נִיסָא בְּכָל אֵינוֹן
 נְסִין דְּעָבַד. וְאִי תִימָא אֲמָאי אִיהוּ חוֹבָא וְהָא קוּדְשָׁא
 בְּרִיךְ הוּא יָדַע כְּלָא כָּל מַה דְּהוּה וְיִהוּי לְבַתַּר דְּנָא, אֲמָאי

פְּרִסוּמֵי דָא קָמִיה עַל מַה דְּאִיהוּ עֵבֶד וְאִיהוּ יָדַע. אֵלָא
 וְדָאֵי אֶצְטְרִיךְ בְּרַ נִשׁ לְפִרְסוּמָא נִיָּסָא וְלֹא שְׁתַּעֵי קָמִיה
 בְּכָל מַה דְּאִיהוּ עֵבֶד, בְּגִין דְּאִינוּן מְלִין סְלָקִין, וְכָל
 פְּמִלְיָא דְלַעִילָא מִתְּכַנְשִׁין וְחִמְאָן לֹון וְאוּדָאָן בְּלָהוּ
 לְקוּדְשָׁא בְּרִיךְ הוּא, וְאֶסְתַּלַּק יְקָרִיָּה עַלִּיהוּ עִילָא וְתַתָּא.
 בְּרוּךְ יְיָ לְעוֹלָם אָמֵן וְאָמֵן:

הא לחמא עניא

'יחץ' כדי לקיים 'דרכו של עני בפרוסה'

לפי הרבה מהמפרשים, אמירת 'הא לחמא עניא' – באה כהמשך והסבר ל'יחץ', מסבירים שחצו את המצה כי 'כך דרכו של עני, בפרוסה', וכך היו אבותינו אוכלים בזמן השעבוד במצרים.

במצוות אכילת מצה יש שני חלקים. הטעם העיקרי כתב הר"ן (כה. ד"ה מצה זו) שהוא לזכר החפזון בזמן גאולת מצרים, שלא יכלו להתמהמה והבצק נאפה לפני שתפת. כי לא נצטוו על איסור חמץ רק בליל פסח, ובכל ייראה לא נאסרו כלל, וכשהכינו את הבצק התכוונו על מנת שיחמיץ, והנה גורשו ממצרים. וכך מפורש בדברי רבן גמליאל בהמשך ההגדה 'מצה זו שאנו אוכלים... שלא הספיק בצקם להחמיץ'.

וכפי שמבואר בפוסקים (סימן תפ"ב) שכשיש לאדם כזית אחת יאכלנה באפיקומן מאחר ואז עיקר חובת מצה, והמצה הפרוסה שאוכלים בתחילת הסעודה אינה חיוב כל כך (וראה בפסקא 'צפון' אריכות בעניין זה).

הוספות והערות

ו. והנה מבואר בגמרא כי יש דין שהמצה צריכה להיות לשבעה ימים, לעומת לחמי תודה שצריכים להיות רק ליום ולילה. ויש להבין, בלחמי תודה שהוא קרבן, מובן ששייך עניין של פיגול אם מכווין לאכלו שלא בזמנו, אך מה העניין במצה. ולפי האמור שעיקר טעם אכילת המצה היא לזכר החפזון שמראה גאולה וחירות, ולא כנגד המצה של לחם עוני, ועל כן צריך דווקא מצה שראויה לשבעה שהם הימים שאסורים בחמץ, ובכך מרמזים כי אכילת המצה היא כנגד 'לא הספיק להחמיץ' ולא כנגד המצה שאכלו יחד עם הקרבן בליל יציאתם.

אבל באמת, בני ישראל נצטוו לאכול מצה גם בליל יציאתם, יחד עם קרבן הפסח, עוד לפני שלא הספיק בצקם להחמיץ. אכילת מצה זו אכן היתה לזכר העוני והעבדות, לחם עוני כדי שבזמן צאתם לחירות יזכרו את העוני והשעבוד שהיה להם עד עכשיו, וכך ידעו להכיר בהבדל בין גלות לגאולה ולהודות על כך.

זאת (א) כוונת בעל ההגדה במאמר 'הא לחמא עניא', זה החלק הקטן שפרסנו, מרמז על דרך אכילתו של עני, אך עדיין אינו עיקר מצוות מצה שהוא כנגד הגאולה, עליו נספר בהרחבה בהמשך. לכן קטע זה נאמר בארמית, כי עדיין אינו בכלל סיפור יציאת מצרים, אלא תיאור המצב בגלות.

כל דכפין

הרעב והתשוקה הביאו לגאולה

בהמשך (ב) מזכירים את עניין הרעב 'כל דכפין ייתי וייכול'. נראה כי הרעבון לפני אכילת המצה, הוא חלק עיקרי ונחוץ בלילה הזה, כפי שאכן יש דין מיוחד של איסור אכילה בערב פסח. כי רעב חזק גורם שכל מחשבות האדם ורעיונותיו יהיו נתונים לתכלית אחת – להשיג אוכל, וגם כל שיחו ושיגו הוא סביב המאכל המיוחל.¹

כך גם בזמן גלות מצרים הייחול והתקווה של בני ישראל היתה כל העת 'לשנה הבאה בני חורין'. כלומר, תוך כדי השעבוד ואכילת לחם העוני, היו בני ישראל מייחלים ומתפללים לגאולתם בקרוב.²

אנו (ג) ממשילים את הציפייה והכמיהה של אבותינו במצרים לגאולה לרעב גשמי. גם בלילה הזה אנו מייחסים חשיבות לרעב, ומכריזים 'כל דכפין ייתי וייכול' – מי שרעב, כלומר משתוקק ומצפה לגאולה, ראוי לאכול מהמצה, לחם העוני כמו של אבותינו.

שאלות

- (א) מדוע דווקא קטע זה נאמר בארמית.
- (ב) ההלכה היא 'ערבי פסחים סמוך למנחה לא יאכל אדם...' הסברא נותנת שלקראת לילה נשגב כל כך, יש להתכונן ביישוב הדעת ולבוא רגוע ושבע, כדי לומר את ההגדה במתינות. מה אפוא פשר הלכה זאת.
- (ג) מדוע כעת הזמן להכריז 'כל דכפין ייתי', הרי אכילת המצות והסעודה יהיו עוד זמן רב.

הוספות והערות

- ז. בכך מובן הקשר בין הדרשות על 'לחם עוני' – לחם של עני, פרוסה, ולחם שעונים עליו דברים הרבה, כי העני מדבר הרבה סביב הלחם בו ישבור את רעבונו.
- ח. לפי רבים מהמפרשים האמירה 'לשנה הבאה...' היא המשך לתיאור המצב של אבותינו במצרים, שכך היו אומרים הם כל העת.

אנו (ד) מרמזים בכך כי גם הגאולה בקרוב תהיה על ידי השתוקקות וכמיהה, ולכן אנו מדגישים כבר עכשיו כי כמו הציפיה והרעב של אבותינו הם שהביאו אותם לגאולה, כך אנו נזכה בקרוב 'לשנה הבאה בני חורין, בארעא דישראל'.

כל דכפין ייתי וייכול

כחלק מביטוי השמחה של הלילה הזה בו יצאנו ממצרים ונהיינו לעם, הוא בכך שאנו קוראים לכל הרוצה להשתתף בשמחתנו, להראות על רוחב לב ושיש לנו שפע, ורצוננו לחלוק את שמחתנו עם אחרים, וכפי שמקובל שבזמן שאדם בשמחה מחמת ארוע מסויים, הרי הוא מזמין את ידידיו וקרוביו לסעוד עמו ולשמוח בשמחתו. (ראה גם פסקא 'טוב עין הוא יברך').

וכפי שמציין האברבנאל לפסוק שנאמר בביכורים – שאת פסוקי קריאתו נאמר בהמשך, 'שמחת בכל הטוב אשר נתן לך ה' אלקיך אתה והלוי והגר אשר בקרבך'.

יש נוהגים לומר:

הַרִינִי מוֹכֵן וּמְזוּמֵן לְקַיִם הַמִּצְוָה לְסַפֵּר בִּיציאת מצרים.
 לְשֵׁם יְחִוֵד קוֹדֶשׁא בְּרִיךְ הוּא וְשִׁכְנִיתִיה עַל יְדֵי
 הַהוּא טָמִיר וְנִעְלָם בְּשֵׁם כָּל יִשְׂרָאֵל. וַיְהִי נָעַם יְהוָה אֱלֹהֵינוּ
 עָלֵינוּ וּמַעֲשֵׂה יְדֵינוּ כּוֹנֵנָה עָלֵינוּ וּמַעֲשֵׂה יְדֵינוּ כּוֹנֵנָהוּ.

מגלה את המצות ומגביה את הקערה ואומר:

הָא לַחֲמָא עֲנִיָּא זהו לחם העוני דִּי אֶכְלוּ אַבְהַתְנָא

בְּאַרְעָא דְמִצְרַיִם שאכלו אבותינו בארץ מצרים

כָּל דְכַפִּין יִיתִי וַיִּיכַל כל הרעב יבוא ויאכל, כָּל דְצָרִיךְ

יִיתִי וַיִּפְסַח מי שצריך יבוא ויעשה [קרבן] פסח

שאלות

(ד) בדרך כלל את התפילה 'לשנה הבאה' אומרים בסוף וסיום הסעודה, ולא בהתחלה. ומה עניין הזכרת הגלות כעת, בליל החירות.

הַשְׁתָּא הַכָּא ^{השנה} אָנוּ כָּאן, לְשָׁנָה הַבְּאָה בְּאַרְעָא דְּיִשְׂרָאֵל. הַשְׁתָּא עַבְדֵי, לְשָׁנָה הַבְּאָה בְּנֵי חוּרִין:

מניח את הקערה ומסלקה לקצה השולחן,
 ויש שאין מסלקים הקערה רק מכסים המצות.

והגדת לבנך

כל מצוות ליל הסדר הם 'להראות את עצמו כאילו יצא ממצרים'
 'כאן הבן שואל', ובכך מתחילים במצוות והגדת לבנך וסיפור יציאת מצרים.
 המצוה (ה) המיוחדת של ליל הסדר – 'והגדת לבנך', היא – לתאר את סיפור יציאת
 מצרים בצורה מוחשית, להכניס את הבן לתוך אווירה והרגשה כזאת – כלשונו של בעל
 ההגדה 'לראות את עצמו כאילו יצא ממצרים', שהשומע יחוש כאילו אנו עצמנו היינו שם.
 אין זאת מצוה של לימוד הפסוקים ו'העברת ידע' לדור הבא מהאמור במדרשים
 ומאמרי חז"ל, אלא החובה היא להכניס את הבן לתוך האווירה וההרגשה של יציאת
 מצרים בפועל.

וכפי שיבואר גם בהמשך (ראה פסקא 'ועכשיו קרבנו') כי המטרה היא 'לחזור
 אחורה' לאבותינו ואבות אבותינו עד יוצאי מצרים בעצמם, שהם היו חלק מהנסים,
 ולהפוך את הסיפור להרגשה חושית – שאנו חלק מאותה התגלות אלקית בהופעת
 הקדוש ברוך הוא בעצמו וגאולתנו באהבת אב.

במיוחד לפי גירסת הרמב"ם (פ"ז ה"ו) 'להראות את עצמו כאילו יצא ממצרים', יש
 לומר כי גם קיום כל מצוות הלילה הם כדי לבטא את ההרגשה של יציאה מעבדות
 לחירות. על ידי שיושבים כמלכים, אוכלים מאכלי עשירים ושותים יין לרוב.

וכפי שמבואר היטב בלשונו 'בכל דור ודור חייב אדם להראות את עצמו כאלו הוא
 בעצמו יצא עתה משעבוד מצרים... ועל דבר זה צווה הקדוש ברוך הוא בתורה וזכרת
 כי עבד היית, כלומר כאלו אתה בעצמך היית עבד ויצאת לחרות ונפדית, לפיכך כשסועד
 אדם כלילה הזה צריך לאכול ולשתות והוא מסב דרך חרות'.

שאלות

(ה) בכל לילה יש את המצווה 'למען תזכור את יום צאתך מארץ מצרים' ומה
 מיוחד בליל הסדר.

ומעתה נראה כי גם אכילת המרור והמצה הפרוסה, הם חלק מ'להראות את עצמו', לבטא את העבדות והשעבוד שהיו לפני הגאולה. ולפי זה כל מצוות הלילה הם מקשה אחת, סובבים סביב ה'חייב' המרכזי 'להראות את עצמו', ואם כן מצוות הלילה היא 'לערוך סעודה דרך חירות, ולהראות כאילו יוצא עתה ממצרים', ובכלל זה אכילת מצה ומרור, שתיית יין והסיבה.

ואולי (ו) הרמב"ם הוכיח זאת מהדין שאם אין לו בן שואל לעצמו, הרי שהמצוה היא לא דווקא 'סיפור' של אמירה אחד לשני, אלא היא דין בצורת הסעודה לבטא את היציאה ממצרים, וגם לעצמו צריך לעשות כסדר הזה, שבכך מקיים את כל מצוות הלילה - סיפור יציאת מצרים ואכילת מצה ומרור.

בעבור זה

ארבעת הקושיות הם על ענייני האכילה

כאמור, מצוות והגדת לבנך היא להכניס את הבן לאווירה ולהרגשה של יציאת מצרים. הדרך לעשות זאת היא 'והגדת לבנך ביום ההוא לאמר בעבור זה עשה ה' לי', וכפי שיבואר (בפיסקא 'כול מראש חודש') כי הדרך שהדברים יתיישבו היטב על לבו של הבן, הוא על ידי הנחת המצה והמרור, ולהמחיש את מאכלי הגלות והגאולה.

לכן ארבעת הקושיות עוסקים דווקא בשוני של מאכלי סעודת לילה זה (גם על צורת האכילה) ובראשם המצה והמרור, כדי לקיים בשלמות 'בעבור זה' - מצה ומרור.

מסלקים הקערה

הרעבון מעורר את הבן לשאול בהשתוקקות

כאמור (ז) (בפיסקא כל דכפין), עניין מיוחד יש לנו ברעבון לקראת מצוות הלילה. כך גם בקשר למצוות והגדת - הבן אכן כבר למד בבית תלמודו ויודע על מצוות הלילה ושיאכלו מצות ומרור, למרות זאת אנו מצפים לשמוע אותו שואל ברצינות ותמימות מה נשתנה, ואנו אף מוסיפים בשינויים כדי לעורר אותו לשאול.

שאלות

- (1) אם המצוה היא והגדת לבנך, מדוע גם כשאין לו בן חייב לשאול לעצמו.
- (2) המצווה היא ללמד את הבן לשאול את השאלות. איזה טעם יש לשאלות שהבן שואל רק מחמת שלימדו אותו.

הסיבה לכך כי רצוננו ששאלותיו והתעניינותו בסדר הלילה וטעמי המצוות יבואו מתוך חיבור, והרגשת השתוקקות וציפייה. לכן אנו 'מגרים' את רעבונו, מניחים על השולחן את מאכלי הסעודה, ומתחילים בקידוש וטיבול ראשון כביכול אנו מתחילים וניגשים לאכילה, ואף מוזגים כוס שני, אך כעת מרחיקים את הקערה ונותנים לו לשאול מתוך רעבון וכמיהה.

וכפי (ח) שהוזכר, רעבונו אכן גורם לו לדבר על המאכלים בהשתוקקות והתעניינות, ומתוך כך חוקר על המאכלים המונחים לפניו ומרבה לשוחח אודות מה יאכלו ולמה (ולא על מה לא), כך שעל ידי 'סיפור בדרך שאלה ותשובה' נכניס את הבן עוד יותר לתוך ההרגשה של יציאת מצרים.

ואכן אינה דומה שמיעה לראייה, כעת כאשר מצה ומרור מונחים לפניך, היא שעת הכושר לפתוח בתיאור העבודות והגאולה בשפה ברורה וחיה, ולהביא את הבן לדרגה של 'לראות את עצמו כאילו יצא ממצרים'.

מוזגים כוס שניה, וכאן הבן שואל:

מה נשתנה הלילה הזה מפל הלילות:

חמץ ומצה

השאלה הראשונה – מדוע לא חמץ

בשאלה הראשונה 'שבכל הלילות אנו אוכלים חמץ ומצה', השאלה היא לא דווקא למה אוכלים מצה, כי כל השנה גם אוכלים לפעמים מצה, ואפילו עשירים נוהגים לאכול גם מצה כמבואר בשאלה. אם כן עיקר השאלה היא למה לא אוכלים חמץ.

הדבר מתקשר היטב עם מה שהתבאר (כפיסקא הא לחמא) כי עיקר טעם אכילת מצה בלילה הזה הוא לזכר הגאולה בחפזון, ולא לזכר לחם העוני. ולפי זה מצות הסיפור של האב הוא 'בעבור זה' – על המצה שחובתנו לאכול, ועל כך הוא עתיד לענות בפייסקא 'מצה זו שאנו אוכלים, שלא הספיק בצקם להחמיץ'.

שאלות

(ח) סילוק הקערה – כל עיקרה היא כדי שישאלו התינוקות, ועל עצם הסילוק הם לא שואלים.

ולכן שאלת הבן נסובה על ההקפדה לא לאכול חמץ, ולא למה אוכלים מצה, כי על כך אין חובת סיפור (וכבר ביאר אודותיה באמירת 'הא לחמא עניא'). על כך באה התשובה כי אבותינו בשעת הגאולה לא הספיקו להחמיץ את עיסותיהם, ולזכר כך אנו מרחיקים חמץ בימים אלו.

שֶׁבֶכֶל הַלַּיְלוֹת אָנוּ אוֹכְלֵי חֶמֶץ וּמִצָּה, הַלַּיְלָה הַזֶּה כָּלוּ מִצָּה:

כולו מרור

'כולו מרור' ולא יחד עם שאר ירקות

על דרך זה מתבארת גם השאלה השניה, הלילה הזה 'כולו מרור'. בגמרא (ט) (פסחים קיד.) נראה כי המרור לא היה ירק מר לחלוטין שלא היה שייך לאכלו, אלא היה נאכל כפרפרת הפת. עד שאמרו שאם אין לו רק מרור ולא כרפס, יאכל פעמיים מרור.

יתכן כי הדרך הרגילה גם אצל עשירים היה לאכול את המרור, וכפי שמקובל בזמנינו, אך לא בפני עצמו, אלא בנוסף לעוד ירקות וטיבולים. ולפי הרמב"ם מדאורייתא אין כלל חיוב לאכול מרור בפני עצמו, והוא רק כחלק ממצוות אכילת קרבן הפסח. על פי האמור, הדרך הרגילה כשאוכלים בשר ופת עם מרור, היא לצרף אליהם עוד ירקות. **שאלת** (י) הבן אינה מדוע אוכלים מרור, אלא מדוע לא אוכלים עמה שאר ירקות כפי המקובל בדרך כלל. כך יש להבין את הגירסא 'כולו מרור', למה מקפידים שאכילת המרור תהיה ללא שאר ירקות עמה.

על כך תבוא התשובה בדברי רבן גמליאל – מרור זו שאנו אוכלים על שום שמררו המצרים את חיי אבותינו במצרים. לפי כמה מפרשים דברי רבן גמליאל מכוונים רק לזמנינו, שיש מצווה מדרבנן של אכילת מרור בפני עצמו, כי כאמור מן התורה מרור בא רק כטפל לפסח. חכמים תקנו לאכול מרור ולהמנע מלאכול עמו ירקות אחרים, למרות שמן התורה אין עניין בכך, כדי שבכך נתעורר להתבונן ולהזכר במרירות הגלות והשעבוד. ויש לומר טעם זה גם למרור שנאכל עם הפסח, שהקפידה התורה לאכול רק עם מרור ולא עם שאר ירקות כנהוג.

שאלות

- (ט) מבואר בהגדה כי אוכלים מרור לזכר שמררו המצרים את חיי אבותינו. לכאורה המרור שלנו אינו מר כלל.
- (י) הגירסא בהרבה הגדות היא הלילה הזה 'כולו מרור'. איך ניתן לפרש זאת, הרי מעיקר הדין צריך לאכול עוד ירקות לכרפס.

שֶׁבֶכֶל הַלַּיְלוֹת אָנּוּ אוֹכְלֵינִי שָׂאָר יִרְקוֹת, הַלַּיְלָה הַזֶּה (כָּלוּ) מְרֹר:

השאלות האחרונות

השאלה השלישית למה מטבילין שתי פעמים, יש לבאר שהכוונה היא לא דווקא פעמיים, (כמו ששואלים המפרשים, שהרי אין איסור לטבל בכל הלילות). אלא כפי המבואר בפסקא 'כרפס' עניין הטיבול הראשון הוא לעורר את הבן לשאול על המרור כדי לקיים 'בעבור זה', שההגדה תיאמר כתשובה לשאלת המרור. ועיקר שאלת הבן היא מדוע מוסיפים טיבול נוסף ואכילת ירק לפני הסעודה, ולא מסתפקים באכילת המרור ושאר ירקות בסעודה עצמה.

השאלה האחרונה היא למה אנו נוהגים גינוני עשירות ונימוסי מלכים בסעודת הלילה הזה, ובשאלה הזאת כלולים כל ענייני 'דרך חירות', צורת הישיבה – למה מתייחסים לצורת ההסיבה בניגוד לשאר הלילות, וגם שתיית ארבע כוסות – ריבוי יין כדרך העשירים.

גם (יא) השאלה ששאלו בזמן שביהמ"ק קיים – 'שבכל הלילות אנו אוכלין בשר צלי שלוק ומבושל, הלילה הזה כלו צלי מרמזת על חירות, כמבואר בספר החינוך (מצוה ז) שטעם מצוות אכילת הפסח דווקא בצלי הוא מכיון שכך דרך עשירים לאכול בצלי.

והתשובה על כך היא מיד בהמשך דברי רבן גמליאל 'בכל דור ודור חייב אדם ל[ה]ראות את עצמו כאילו יצא ממצרים', וכמו שנתבאר בפסקא והגדת לבנך ועוד יתבאר רבות.

שֶׁבֶכֶל הַלַּיְלוֹת אֵין אָנּוּ מִמְּבִילֵינִי אֶפִּילוּ פֶּעַם אַחַת, הַלַּיְלָה הַזֶּה שְׁתֵּי פְּעָמִים:

שאלות

(יא) אם השאלה למה אנו מסובין היא אכן שאלה, למה בזמן בית המקדש לא שאלו אותה אלא על אכילת צלי.

שֶׁבֶכֶל הַלַּיְלוֹת אָנּוּ אוֹכְלֵי בֵּין יוֹשְׁבֵי וּבֵין מְסֻבִּין, הַלַּיְלָה הַזֶּה בְּלָנוּ מְסֻבִּין:

מחזיר את הקערה למקומה, ומגלה את המצות:

התשובה

כעת בא האב להשיב לבן על שאלותיו, ולקיים את המצוה המיוחדת ללילה הזה.

אכן, מאחר וכאמור עיקר המצווה היא להכניס את הבן לאווירה ולהרגשה של גאולה, מאריכים לתאר בהמשך ההגדה את כל פרטי השעבוד והגאולה מתוך הפסוקים והמדרשים, והשלמת פירוט התשובה תבוא בסוף 'מגיד' בדברי רבן גמליאל, שיבואר בדיוק כיצד הכל זכר לשעבוד ולגאולה.

מטרת המדרשים והמאמרים להלן הם להגדיר ולבטא את אופן קיום מצוות סיפור יציאת מצרים, וכפי שיבואר דבר דבור על אופניו.

עבדים היינו

פותחים (יב) בתשובה הכללית לארבעת הקושיות, והיא: 'עבדים היינו, וכעת – הלילה הזה – נגאלנו', מכיוון ועכשיו הוא הזמן בו היה הגאולה מעבדות לחירות, זאת הסיבה שאנו עורכים את הסעודה עם מאכלים אלו ובצורה כזאת, לסמל עניינים אלו.

שאלות

(יב) מה אכן התשובה על ארבעת השאלות.

עֲבָדִים הָיִינוּ לְפָרְעָה בְּמִצְרַיִם,
וַיֹּצִיאֵנוּ יְהוָה אֱלֹהֵינוּ
מִיָּם בְּיַד חֲזָקָה וּבְזֹרֹעַ נְטוּיָה.

הרי אנו משועבדים

אכן המצוה היא להרגיש את יציאת מצרים והנסים שנעשו לאבותינו, אך מטרת הסיפור בלילה הזה היא להרגיש כי יציאת מצרים נוגעת גם אלינו. עלינו לחוש כעת את הגאולה הפרטית שלנו, שלולא גאולה זו היינו גם אנו עבדים, והסיפור יביא אותנו להרגשה כאילו אנו נגאלים בפועל ממש.

מתוך כך נבוא לרגשי הכרת הטוב למי שעשה לנו את כל הנסים האלו (כפי שיבואר בפסקא 'מקרא ביכורים'), ואף נדע להתבונן כי עלינו לנהוג בכל דרכינו ומעשינו כראוי לבניו של מקום (כפי שיבואר בפסקא 'עשרת המכות').

לכן, לפני שמתחילים בתיאור הנסים והגאולה, מדגישים את מטרת הסיפור, כדי שנדע לקיים את המצווה באופן הראוי.

משועבדים היינו

תוך כדי הסיפור עלינו להגיע לבחינה שאמרו על הלומד שמועה מחכם, שעליו לראות 'כאילו בעל השמועה עומד כנגדו', וכמו שאבותינו סיפרו לנו על צדיקים שזכו להגיע למדרגות אלו בפועל^ט. כך כאן עלינו לראות בעיני רוחנו את משה רבינו ואת אבות אבותינו ראשי משפחתנו שהיו שם בפועל, ולהיות מרותקים לתיאורי היציאה מעבדות לחירות.

הוספות והערות

ט. הרה"ק מהרי"ד מבעלזא, הרה"ק מראדושיץ.